

ნესტან სულავა

წმ. მიქაელ პარეხელი ქართულ ჰაგიოგრაფიაში

ცნობები ღირსი მამის, წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ შემონახულია გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებასა“ და ბასილ ზარზმელის „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“. სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ თხზულებათა მიქაელის შესახებ ორი თვალსაზრისია გამოთქმული: 1. მეცნიერთა ნაწილის აზრით, ორივე თხზულების მიქაელი ერთი და იგივე პიროვნებაა (ე. თაყაიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ლ. მენაბდე, ქ. გაფრინდაშვილი), 2. მეცნიერთა ნაწილის შეხედულებით, ისინი სხვადასხვა პიროვნებები არიან (მ. ჯანაშვილი, პ. ინგოროყვა, ა. ბოგვერაძე). თავიანთი თვალსაზრისის დასასაბუთებლად ორივე მხარეს აქვს მტკიცებულებები.

თუ სად და როდის მოღვაწეობდა წმ. მიქაელ პარეხელი, სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარადაა გააზრებული. პარეხი, იგივე პარეხთა მონასტერი, შუა საუკუნეების საქართველოში ისტორიულ კლარჯეთში, მდინარე კარჩხალის ხეობის კლდოვან მასივში მდებარეობს. იგი ნაწილობრივ კლდეშია გამოკვეთილი. პარეხი IX-X საუკუნეებში საკმაოდ დიდ ადგილს იჭერდა საეკლესიო-სამონასტრო და კულტურულ-ლიტერატურულ ცხოვრებაში. ამ მონასტრის დამაარსებლის, წმ. მიქაელის, შესახებ პარეხელმა მოღვაწეებმა დაწერეს ჰაგიოგრაფიული თხზულება „წმ. მიქაელ პარეხელის ცხოვრება“, რის შესახებაც ცნობა დაცულია ჰაგიოგრაფის, ზარზმის მონასტრის წინამძღვრის, ბასილი ზარზმელის თხზულებაში, რომელშიც აღნიშნულია, რომ მიქაელის მოწაფეები „ხედვიდეს საღმრთოსა მას მოქალაქობასა მისსა და მდინარეთა უმდიდრესთა სწავლათა და ნიშთა და სასწაულთა ღიდთა მის მიერ აღსრულებულთა, რომელნი შემდგომად სიკუდილისა მისისა აღწერნეს მოწაფეთა მისთა“.¹ ბასილი ზარზმელის ამ ცნობიდან ჩანს, რომ X საუკუნის

¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I. და საბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ. 1963-1964, გვ. 322

დამდეგს, „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაზე“ მისი მუშაობის პერიოდში, არსებობდა „წმ. მიქელ პარეხელის ცხოვრება“, რომელიც მისთვის ერთ-ერთი ლიტერატურული წყარო ყოფილა. დასაწინაა, რომ თხზულების არც ერთი ხელნაწერი დღემდე შემონახული არაა და იგი დაკარგულად ითვლება.

პარეხის მონასტრის დაარსების თარიღი დაზუსტებული არ არის. ეს საკითხი უშუალოდ „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“ დათარიღების პრობლემას უკავშირდება, რომლის თაობაზე მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს გიორგი მერჩულის თხზულებაში დაცული ცნობას IX საუკუნის 30-40-იან წლებში ბაგრატ კურაპალატისა და მისი ძმების მიერ კლარჯეთის მონასტრების შემოვლა-მოხილვის შესახებ, მათ მიერ შემოვლილ მონასტერთა შორის პარეხი არ იხსენიება. ეს ფაქტი იმას მიუთითებს, რომ ამ დროისათვის პარეხის მონასტერი ჯერ კიდევ არ არის აშენებული, რასაც წმ. მიქელ პარეხელის მოღვაწეობის თარიღის გასარკვევად უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. მოგვიანებით პარეხში ერთხანს მხოლოდ ანაქორეტი ბერები ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ, ჯერ მიქელი, შემდეგ ბასილი. შესაძლოა ეს იმით იყოს გამოწვეული, რომ პარეხი მის მახლობლად მდებარე ბერთის მონასტრის განშტოებად მიიჩნეოდა, რის გამოც მას „ბერთის პარეხთა“ ეწოდებოდა.² დამოუკიდებელი კვინობიტური მონასტერი პარეხში IX საუკუნის II ნახევარში უნდა ჩამოყალიბებულიყო წმ. მიქელის მოღვაწეობის შედეგად.

„წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ წმ. მიქელ პარეხელი მიქელად იხსენიება, ხოლო „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ – მიქელად. მართალია, სხვაობა მცირეა, მაგრამ მაინც არის. თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში სახელები მიქელ//მიქელი პარალელურად გამოიყენება, რის საფუძველიც ავტორების, გიორგი მერჩულისა და ბასილი ზარზმელის მიერ ამ სახელის სხვადასხვა ფორმით გამოყენებაა, რადგან ბასილი ზარზმელი მას მიქელად, ხოლო გიორგი მერჩულე მიქელად იხსენიებს. სახელის „მიქელ“ ეტიმოლოგია და სიმბოლური გააზრება თვით წმინდანის ხატ-სახეს, მის სახისმეტყველებით ასპექტს მიუთითებს. მიქელი ანგელოზთა დასის წინამძღოლი მთავარანგელოზის სახელია და ებრაულად ნიშნავს: „რომელი ვითარცა ღმერთი“. მან დაამარცხა დაცემული ანგელოზი (ლუციფერი//მოელვარე). მთავარანგელოზ მიქელს, როგორც ყველა მტრული ძალის მძლეველს, ღვთისაგან მინიჭებული მადლითა და ძალით ეშმაკზე ძლევის გა-

² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 280.

მო ხატებსა და ფრესკებზე ჯავშნით, ე.ი. ღვთიური მადლით შემოსილს გა-
მოხატავენ.

გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებასა“ და ბასილ
ზარზმელის „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ ცალ-ცალკე წარმოსა-
ხული წმ. მიქაელ პარეხელის სახე სრულყოფილად ნაჩვენები არაა, – განსა-
კუთრებით „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“, რადგან ავტორთა მიზან-
დასახულობა წმ. მიქაელის ღვაწლის უშუალო წარმოდგენა არ იყო, მათ წმ.
მიქაელის შესახებ საუბარი სჭირდებოდათ თავიანთი თხზულებების მთავარი
პერსონაჟების უკეთ წარმოსახავად. ორივე თხზულების შინაარსის გათვა-
ლისწინებით კი წმ. მიქაელი საკმაოდ სახიერად და ხელშესახებად არის ნაჩ-
ვენები, ასე რომ მათ საფუძველზე სრული წარმოდგენა მაინც გვექმნება
წმინდა მამის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, მისი სწავლებებისა და სასწაუ-
ლების შესახებ. მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის აღდგენა შესაძლებელია
ბასილი ზარზმელისა და გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიული თხზულებების
ეპიზოდების საშუალებით. წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ ამ ორ თხზულება-
ში მოცემული ცნობები ერთმანეთს ავსებს.

თავდაპირველად განვიხილავთ ეპიზოდს წმ. მიქაელ პარეხელის შესა-
ხებ გიორგი მერჩულის თხზულებიდან „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“,
რომელშიც, ბასილი ზარზმელის თხზულებასთან შედარებით, წმ. მიქაელს
მხოლოდ ერთი ეპიზოდი ეთმობა. წმ. მიქაელ პარეხელის წარმომავლობის,
ბერად შედგომისა და პარეხში მოღვაწეობის ამბებს გიორგი მერჩულის
თხზულებიდან ვიგებთ, სადაც აღნიშნულია, რომ ერთ-ერთი უდიდესი ქართ-
ველი ასკეტი, ღირსი მამა მიქაელი წარმოშობით შავშეთიდან, სოფელ ნორ-
გიალიდან იყო. იგი ბერად მიძნადორის მონასტერში აღიკვეცა და ერთხანს იქ
მოღვაწეობდა.

„წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ საგანგებოდ აღნიშნული არაა
წმ. გრიგოლსა და წმ. მიქაელ პარეხელს შორის მოწაფე-მასწავლებლის ურ-
თიერთობის არსებობა; მიქაელი რომ წმ. გრიგოლის მოწაფე იყო, ეს არც
„წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაშია“ აღნიშნული, რადგან წმ. გრიგოლ
ხანძთელი სინამდვილეში წმ. მიქაელის მასწავლებელი არ ყოფილა, ისინი
სულიერი მეგობრები იყვნენ. გიორგი მერჩულის ცნობით, წმ. გრიგოლ ხანც-
თელთან მისვლისას წმ. მიქაელი უკვე იყო ცნობილი მოღვაწე. შავშელ დიდ
მამას მონაზვნური გზა ჯერ მიძნადორის მონასტერში გაუვლია, შემდეგ მიძ-
ნადორში ხანძთელი მოღვაწე ბერების ამბავი შეიტყო და ხანცთაისაკენ გაე-
შურა. მაგრამ რადგან იგი „ეძიებდა მარტოდ-მყოფებასა“, ხანციიდან ბერთის

პარეზში წავიდა. ასევე, საყურადღებოა წმ. მიქაელის მასწავლებლის, წმ. შიო მღვიმელის, „საკვირველთმოქმედად“ მოხსენიება; გიორგი მერჩულეს ეს ხატ-სახე წმ. გრიგოლ ხანძთელის წარმოსახენად არ გამოუყენებია. ასე იხსენიება წმ. შიო მღვიმელი და მოგვიანებით ამგვარადვე არიან სახელდებულნი წმ. ილარიონ ქართველი და წმ. სერაპიონ ზარზმელი; ე. ი. თხზულების მიხედვით, პარეზში დამკვიდრებამდე მეუდაბნოე მამა წმ. მიქაელი მიძნადორიდან ხანცთაში მივიდა როგორც წმ. გრიგოლის სულიერი მეგობარი და არა მოწაფე. გიორგი მერჩულის სიტყვით: „რაჟამს ხანცთად იქმნა სახელოვან მადლითა და სახარულევან სულიერთა შვილთაგან, მას ჟამსა მიძნადოროდთ ხანცთად მოვიდა დიდი მეუდაბნოწ მიქელ მამადი, რომელიცა დაემკცდრა პარეზთა, რამეთუ იყო იგი მეგობარ ნეტარისა მამისა გრიგოლისა. და ეძიებდა მარტოდ-მყოფებასა და პოვა თავისა თქვისა სამკცდრებელი ბერთისა პარეზთა და, განზრახვითა ამის წმიდისადთა, დაემკცდრა მათ შინა და კეთილად წარემართა სათნოებათა მიმართ უფლისათა“.³ გიორგი მერჩულემ აღნიშნა, რომ წმ. მიქაელი „ეძიებდა მარტოდმყოფებასა“, შესაბამისი ადგილიც მოძებნა და პარეზის მონასტერი დააარსა, რაც ტაძრის მშენებლობასა და მამათა მონასტრის დაარსებას გულისხმობს; მაგრამ მარტოდმყოფობა მონასტრის შენება არ არის. ამის თაობაზე საქართველოში კვინობიტური ბერმონაზვნური ცხოვრების დამფუძნებელი წმ. იოანე ზედაზნელი ამბობდა, რომ აღმშენებლობა მარტოდმყოფელის წესი არ არის.⁴ გავიხსენოთ, რომ თავის დროზე წმ. გრიგოლ ხანცთელი სამხრეთ საქართველოსაკენ მარტოდმყოფობის სურვილით გაეშურა, იგი ფიქრობდა, რომ კლარჯეთის უდაბნოებში მარტო დაეყუდებოდა და იღვაწებდა; მისი ეს განზრახვა ხუედიოსის წინასწარხილვამ შეცვალა და ღვთის ნებით ხანცთის მონასტერს ჩაუყარა საფუძველი. „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ კი უფრო ნრცლად მოგვითხრობს, რომ წმ. მიქაელი მარტოდმყოფი ბერი არ არის, მას მოწაფეები ჰყავს. ამას გიორგი მერჩულეც ამბობს, როდესაც წმ. მიქაელის მიერ წმ. გრიგოლ ხანცთელთან მოწაფეს გზავნის. წმ. მიქაელი პარეზში მრავალი წლის განმავლობაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა; იგი იქვე აღესრულა და მიძნადორშივე დაიმარხა.

„წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ წმ. მიქაელის ღვაწლი სასწაულებრივი ეპიზოდებითაც არის გამდიდრებული. გიორგი მერჩულე მოგვითხრობს, რომ პარეზში მოღვაწე წმინდა მამა მიქაელს სულიერი საფრთხე დაე-

³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 280.

⁴ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 213.

მუქრა, რადგან მას ეშმაკი სდევდა. თვითონ წმ. მიქაელი დაუძინებელი მტრისგან გვემას მხნელ ითმენდა და „არცზუნდა თითო-სახეთა მათ მანქანებათა მისთა შეწევნითა ქრისტესითა და წმიდათა ყოველთა ოხითა“.⁵ თხზულებაში აღწერილია, რომ ერთხელ სენაკისაგან მოშორებით მაღალ კლდეზე მდგარი მამა მიქაელი ეშმაკმა გადმოაგდო, მაგრამ იგი „დაიცვა ყოვლად-უენებელად ყოველთა მეუფემან ქრისტემან ღმერთმან“.⁶ მის გადარჩენას მისი სახელის სიმბოლიკაც წარმართავს, რადგან წმ. მიქაელ პარეხელის ხატ-სახე მიქაელ მთავარანგელოზის ძალმოსილებითაა აღსავსე. ეშმაკი მუდმივად ებრძოდა წმ. მიქაელს, შეწუხებულმა წმინდა მამამ თავისი სულიერი მოწაფე წარავლინა ღვთივსულიერი მოძღვრისა და თავისი სულიერი მეგობრის წმ. გრიგოლის წინაშე და თავისი განსაცდელის შესახებ აუწყა. წმინდა მამა მალევე მივიდა „შეწვენად ძმისა თქვისა ძალითა უფლისაითა და განამკნო იგი სულითა, და ახლად კელითა თქსითა შექმნა ძლევისა მომცემლნი ქრისტეს ბეჭედნი, ორნი ჯუარნი ძელისანი, საფარველად მისა და განსაოტებელად მტერთა, და იმიერ და ამიერ განშორებულად სენაკსა მისსა აღჰმართა და საზღვრად უჩინნა წმიდასა მას, ვითარმედ: „ორთა ამთ ჯუართა ქრისტესთა შუა უშიშად იყავ შეწევნითა წმიდისა სამებისაითა და ძალითა პატიოსნისა ჯუარისაითა. ხოლო უკუეთუ წარჰვლო, კუალად განიცადო უძკრძსად პირველისა“.⁷ მათ ერთად აღავლინეს ღოცვა, რის შემდეგაც წმ. გრიგოლი ხანცთაში დაბრუნდა, წმ. მიქაელმა კი სრულ განსვენებას მისცა თავი, რადგან, როგორც მიქაელ მთავარანგელოზმა დაამარცხა ეშმაკი, წმ. მიქაელ პარეხელმაც წმ. გრიგოლის მეოხებითა და მზრუნველობით ამპარტავანი მტერი დაამარცხა. თხზულებაში ნაჩვენებია წმ. გრიგოლის სულიერი სიძლიერე, თანადგომა სულიერი მეგობრისადმი, რომელმაც ღმერთს მინდობილმა პარეხში თავისი მოძღვარი და სულიერი ძმა წმ. გრიგოლი თავის შემწედ და გამაძლიერებლად მოიყვანა, ბიბლიურ წიგნთა განმარტების თანხმად; კერძოდ, იგავთა წიგნში ნათქვამია: „ძმად ძმისა შემწე ვითარცა ზღუდს დაუცემელი“ (იგავ. 18,19); ხოლო იაკობ მოციქულის სიტყვით: „ერთი ერთისათჳს ღოცევდით, რადთა განიკურნეთ, რამეთუ ფრიად შემძლებელ არს ღოცვად მართლისად შეწვენად“ (იაკობ 5, 16). ამგვარად არის ღვთის მადლით, ბიბლიური სიბრძნითა და სულიერი მოძღვრის თანადგომით მტრის დამარცხება შესაძლებელი. ეს სასწაულებრივი ეპიზოდია; ცნობილია, რომ სასწაულები გიორგი მერჩულის თხზულებაში

⁵ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 281.

⁶ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 281.

⁷ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 280.

ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავის მიერ არის ჩართული. შესაძლოა, ეს სასწაუ-
ლიც მის მიერ იყოს შემატებული. სასწაულების ასახვის თვალსაზრისით, წმ.
მიქაელ პარეხელსა და წმ. შიო მღვიმელს ბევრი საერთო ნიშანი აქვთ; სას-
წაულთმოქმედება ორივეს ახასიათებს. როგორც ბასილი ზარზმელმა აღნიშნა,
წმ. მიქაელ პარეხელი ყოფილა „სასწაულთა მოქმედი დიდთა“,⁸ რაც მისმა
მოწაფეებმა აღწერეს.⁹ ამას ამართლებს „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“
შინაარსიც, სადაც წმ. მიქაელ პარეხელის მიერ ჩადენილი რამდენიმე სასწა-
ულია გადმოცემული: მიქაელმა სერაპიონისა და მისი ამხანაგების გაგზავნა
სამცხეში მონასტრის დასაარსებლად ჩვენებაში ნახა და აღუწერა კიდეც წი-
ნასწარ ის ადგილი, სადაც მონასტერი უნდა აეშენებინათ და ურჩია სამონას-
ტრე ადგილ-მამულის ნიშებით შემოსაზღვრა.¹⁰

გიორგი მერჩულე, აგრეთვე, გვამცნობს, რომ მის შემდგომ მოღვაწე
დიდებული მამა ბასილიც პარეხში დამკვიდრდა და ისიც წმ. მიქელის გვერ-
დით დაიმარხა. მათი საფლავები, როგორც წმინდანთა საფლავებს შეეფერე-
ბათ, „კაცთა კურნებასა მიჰმადლებენ, რომელნი სარწმუნოებით მივლენან
მათდა“.¹¹ ეს ის მოკლე ცნობებია, რომლებიც „წმ. გრიგოლ ხანცთელის
ცხოვრებაშია“ მოთხრობილი, საიდანაც სავსებით ნათლად ჩანს, რომ ეს ეპი-
ზოდი გიორგი მერჩულის თხზულებაში შეტანილია არა თვითმიზნურად, ე.ი.
წმ. მიქაელის ხატ-სახის წარმოსადგენად, არამედ წმ. გრიგოლ ხანცთელის
სახის სრულყოფილების საჩვენებლად, რომ წმ. გრიგოლი კლარჯეთის უდაბ-
ნოებში (და არა მხოლოდ კლარჯეთის!) მოღვაწე ბერმონაზვნების მფარველი,
მეოხი და ბოროტ ძალთაგან დამცველი იყო.

„წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებასთან“ შედარებით, წმ. მიქაელ
პარეხელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ ცნობებით მდიდარია ბასი-
ლი ზარზმელის თხზულება „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“; მასში წმ.
მიქაელ პარეხელი „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებისაგან“ განსხვავებუ-
ლად წარმოგვიდგება, რადგან იგი ბასილის თხზულების ერთ-ერთი მთავარი
პერსონაჟია და ავტორი მისი პიროვნების წარმოსახვას დიდ ადგილს უთ-
მობს. იგი მარტოდმყოფობას არ მიეღუპის და ამ სტატუსით არ ჩანს. ბასი-
ლი ზარზმელის მიზანი თავისი წმინდანი ბიძის, სერაპიონის, ღვაწლის წარ-

⁸ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 322.

⁹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 322.

¹⁰ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 322-323.

¹¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 281.

მოჩენა იყო. ამიტომ მან აღწერა, თუ როგორ წავიდნენ წმ. სერაპიონი და მისი უმცროსი ძმა იოვანე სამცხეში მონასტრის ასაშენებლად. წმ. მიქაელი ღამით ლოცვის აღსრულებისას ზეცად იქნა აღტაცებული, სადაც მღვდელთა მშვენიერი შესამოსლით მოსილი ვინმე იხილა, მისგან ღვთაებრივი გამოცხადებით მიიღო ბრძანება, რომ თავისი მოწაფეების, წმ. სერაპიონისა და მისი უმცროსი ძმის იოანეს სამცხეში გაგზავნის თაობაზე მონასტრის ასაშენებლად; ნიშები და სამონასტრო ადგილის სახე უჩვენა, სადაც ღვთის ნებით წმინდა მამები უნდა მისულიყვნენ. წმ. მიქაელ პარეხელმა შეკრიბა წმინდა მამები და მათ ღვთის ნება ამცნო, რომ ისინი პარეხიდან უნდა გასულიყვნენ და თავად აღეშენებინათ „სულთ-სამზრუნველო“.¹² წმ. მიქაელმა თავისი მოწაფეები, სულიერი შვილები დაარიგა, საღვთო მოძღვრებით აღავსო, ღვთისაგან ნამცნევი ნიშებისა და სასწაულების შესახებ უამბო, პავლე მოციქულის სიტყვებით გამხსენებულთ და განბრძნობილთ საგზლად თავისი ლოცვა წაატანა და სამცხეში წარგზავნა. წმ. მიქაელმა მათ ფერისცვალების ხატი უწინამძღვრა, რომელსაც ისინი ყოველგვარი განსაცდელისაგან უნდა დაეფარა და დაეცვა. ავტორი აღნიშნავს, რომ წმინდა მამის ეს ჩვენება ასრულდა. წმ. სერაპიონი თავის ხორციელ ძმასთან, იოვანესთან, და სხვა ოთხ თანამოაზრესთან ერთად სამცხეში გაემგზავრა.

მასწავლებელსა და მოწაფეებს ერთმანეთთან მუდმივი ურთიერთობა ჰქონდათ, მათ ყველგან წმ. მიქაელის ხატ-სახე და სახელი მიუძღოდათ, თვითონ ყველასთან აღნიშნავდნენ, რომ ისინი წმ. მიქაელ პარეხელის მოწაფენი იყვნენ: „ბრძანებად არს საღმრთოდ, და მოწაფენი ვართ ნიშთა და სასწაულთა მიერ განბრწყინებულისა მიქაელ პარეხელისანი“.¹³ მათ ზარზმაში შესანიშნავი საგანე ააგეს, როგორც ავტორი უწოდებს, „შესაკრებელი ცხოვართა პირმეტყუელთა“.¹⁴ თხზულება მოგვითხრობს ოპიზის უდაბნოში აღზრდილი გიორგი მაწვერელის, იგივე შუარტყელელის შესახებაც, რომელიც ოპიზის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის მონასტერში იმყოფებოდა და იქიდან გაეშურა პარეხისაკენ. წმ. მიქაელმა, რომელმაც თავისი ამიერ სოფლით განსვლის დღის მოახლოება იგრძნო, წმ. სერაპიონის მიერ ზარზმაში მონასტრის აშენების შემდეგ მასთან ორი მოწაფე წარგზავნა და ეპისტოლე გაატანა, რათა წმ. სერაპიონი და მისი ძმა მსწრაფლ მისულიყვნენ პარეხში. უნდოდა

¹² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 323.

¹³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 323, 326.

¹⁴ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 326.

დაწვრილებით შეეტყო, როგორ წარიმართა ზეცისგან უწყებელი მონასტრის მშენებლობა. წმ. მიქაელისა და წმ. სერაპიონის ეს შეხვედრა მოძღვრისა და მოწაფის ცრემლნარევი, მაგრამ ურთიერთხილვის სიხარულით აღსავსე შეხვედრა იყო. მან დეტალურად გამოიკითხა ყოველი, რაც ზარზმის მონასტრის მშენებლობას შეეხებოდა. წმ. მიქაელმა დალოცა წმ. სერაპიონი, ზარზმის ძმობა, სამცხელი მთავარი გიორგი ჩორჩანელი, როგორც სულიერ ძმთა შემწე და მონასტრის მშენებლობის მატერიალურად უზრუნველყოფელი. ღვთის განგებით წმ. სერაპიონს ურჩია ეკლესიის მახლობლად მისთვის გადაცემული გამხმარი ბაიის რტოს ჩარგვა, უწინასწარმეტყველა მისი განედლება, რადგან რტოს განედლდება წმ. სერაპიონის საფუძველჩაყრილი მონასტრის ნაყოფიერებას მოასწავებდა. ეს ეპიზოდი აარონის რტოს განედლების ჰიპოდომური სახითაა შთაგონებული. ბაიის რტოს განედლების ეპიზოდის გადმოცემისას ავტორი წმ. სერაპიონს ბიბლიური აარონის ხატ-სახესთან ერთად, რომლის კვერთხის განედლებით ებრაელთა თორმეტი ტომიდან მღვდელთმთავარი გამოირჩა, დიდმოწამე ხარლამპისა და გრიგოლ აკრაკანტელის მსგავსი წმინდანის ხატ-სახით წარმოაჩენს. წმ. მიქაელმა იწინასწარმეტყველა, რომ წმ. სერაპიონის უმცროსი ძმა იოვანე დამოუკიდებლად ააშენებდა სხვა მონასტერს, რაც ასრულდა კიდეც, როდესაც იოვანემ იოანეწმინდის ეკლესია ააშენა. რამდენადაც სიხარულით აღსავსე იყო მოძღვრისა და მოწაფეთა შეხვედრა, იმდენად მათი ზორციელი დაშორება/გამომშვიდობება ტკივილიანი აღმოჩნდა. მათ იცოდნენ, რომ ამიერიდან ერთმანეთს ამქვეყნად ვერ შეხდებოდნენ, მათი ურთიერთობა ზესთასოფელში გაგრძელდებოდა. ეს ეპიზოდი „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ აღწერილ შატბერდელ და ხანცთელ მამებთან გრიგოლის გამოთხოვებას ემსგავსება.

„წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ განსაკუთრებული მისია აკისრია ჩვენებას, რომელიც ქრისტიანულ ლიტერატურაში წინასწარმეტყველთა საქმიანობის გაგრძელებად აღიქმება და გაფრთხილებაა წმინდა მამათა მომავალი საქმიანობისა თუ მოსალოდნელი მოვლენების შესახებ. წმ. მიქაელს ჩვენებით წინასწარ ეუწყა, რომ სამცხეში დიდი უბედურება დატრიალდებოდა და პარეხში მყოფ სერაპიონს ადრე დაბრუნება ურჩია. მისი ჩვენება წინასწარმეტყველური აღმოჩნდა; გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების შემდეგ, რომელსაც ორი შვილი სიჩვილეში გარდაცვლიდა და უმემკვიდრო იყო დარჩენილი, მისი მემკვიდრეები მისივე დისწულები იყვნენ, მაგრამ მათთან მათს სიძეს მამულის თაობაზე დიდი უსიამოვნებები შეემთხვა და სისხლიც დაიღვარა. „წმ.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ ასახული მიქაელის სასწაულმოქმედება საგანგებოდაა აღნიშნული, რაც, როგორც ჩანს, ბასილისათვის წმ. მიქაელის „ცხოვრებით“ უნდა ყოფილიყო ცნობილი. წმ. მიქაელი ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ყოველთვის „დიდ მიქაელად“ იწოდება და ბიბლიურ პერსონაჟთა სახისმეტყველებით წარმოჩნდება, რაც მის, როგორც წმინდანის ხატ-სახეს, ზეცად ამაღლებულისა და განდმრთობილის ნიშნებით ამკობს.

მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა წმ. მიქაელის მოღვაწეობის პერიოდად IX საუკუნის მიჩნევის თაობაზე. შესაბამისად, მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში ორი მოსაზრება ჩამოყალიბდა: გავრცელებული შეხედულებით, მიქაელ პარეხელი ცხოვრობდა IX საუკუნეში (ი. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ლ. მენაბდე, ნ. ვაჩნაძე, ქ. გაფრინდაშვილი). მეორე ჯგუფის აზრით, მიქაელი, როგორც წმ. შიო მღვიმელის მოწაფე, VI-VII საუკუნეებში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა (მ. ჯანაშვილი, პ. ინგოროყვა, ა. ბოგვერაძე). ბასილი ზარზმელის გადმოცემით, წმ. მიქაელ პარეხელის ცხოვრება-მოღვაწეობა, სწავლებანი და სასწაულები მისმა მოწაფეებმა მისი გარდაცვალების შემდეგ აღწერეს და ჰაგიოგრაფიული თხზულება შექმნეს, მაგრამ მას ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ამ ორი თხზულების მიქაელი უთუოდ ერთი და იგივე პირი უნდა იყოს რამდენიმე საბუთის საფუძველზე: ორივე პარეხის მოღვაწე და სახელგანთქმული მეუღაბნოეა, ორივეს ჰყავს მოწაფეები, რომელთა სულიერ მომავალზე წმ. მიქაელი ზრუნავს. ამავე დროს, გიორგი მერჩულის თხზულებიდან ნათლად ჩანს, რომ „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიქაელი IX საუკუნის მოღვაწეა, წმ. გრიგოლის თანამედროვეა. იგივე უნდა ითქვას „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“ მიქაელ პარეხელზეც, რომელიც IX საუკუნის მოღვაწე ჩანს და არა VI-VII საუკუნეებისა, როგორც ამას მეცნიერთა ნაწილი ვარაუდობდა და ამტკიცებდა. პარეხი წმ. მიქაელის დაარსებულია, რასაც მოწმობს „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან“ ცნობილი ეპიზოდი, რომლის მიხედვით ბაგრატ კურაპალატისა და მისი ძმების მიერ მოხილულ ეკლესია-მონასტერთა შორის პარეხი არაა ნახსენები, ე.ი. პარეხი ჯერ არ იყო დაარსებული.

მართალია, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ აღნიშნულია, რომ წმ. მიქაელ პარეხელი მართლმყოფობას ეძიებდა და ღვთივსათნოდ ცხოვრობდა, მაგრამ ისიც ჩანს, რომ მას მოწაფეები ჰყავდა. ბასილის სიტყვით კი, წმინდანს მრავალი მოწაფე ჰყავდა, „სრულნი და ბრწყინვალენი სათნოებითა“.¹⁵

¹⁵ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 324.

უფალს ნეტარი მამის მოღვაწეობა სათნოეო და „სასწაულთა ქმედების“ ნიჭი მიჰმადლა, რაზეც ორივე თხზულებაშია საუბარი. ამას გარდა, ბასილი ზარზმელის თხზულებაში აღნიშნულია, რომ წმ. მიქაელის მოწაფეები ცდილობდნენ, თავიანთ მოძღვარს მიმსგავსებოდნენ, რაც სახისმეტყველებითი პრინციპებითაა ასახული: „ამას რად ყოველსა ხედვიდეს წმიდანი იგი, ვითარცა მაგალითთა კეთილთა შთახედვიდეს მსგავსად კელოვანთა მხატვართა და მისმიერთა მადლთა მოღებითა აშენებდეს საფუძველსა ზედა სწავლათა მისთასა არა თივასა ლერწამსა, არამედ ოქროსა, ვეცხლსა და თუალთა ანთრაქთა, ზოლო მის მიერ შეყუარებულ იყვნეს ვითარცა კეთილად მიძღებულნი სწავლათა მისთანი. ამით ესევითარითა საქმითა აღასრულეს ჟამი მრავალი წინაშე მისსა და ყოვლითურთ მობაძვ მისსა იქმნეს“.¹⁶

წმ. მიქაელის მოღვაწეობის თარიღის დასადგენად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმის განსაზღვრას, თუ რომელ წლებში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა წმ. სერაპიონ ზარზმელი, IX საუკუნეში თუ VI-VII საუკუნეებში. ბასილის თხზულებაში წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ ნათქვამია, რომ წმ. მიქაელი იყო მონასტერთა აღმაშენებელი, იგი იყო მოწაფე დიდი შიო საკვირველთმოქმედისა, რომელიც ქართლში მოღვაწეობდა.¹⁷ თხზულებაში სწორედ ამ ეპიზოდის ერთმა ფრაზამ – „რომელი იყო მოწაფე დიდისა შიოდის საკვირველთ-მოქმედისა“ – გამოიწვია აზრთა სხვადასხვაობა.

საკითხი გიორგი მერჩულისა და ბასილი ზარზმელის თხზულებათა მიქაელის სხვადასხვა პირებად მიჩნევის შესახებ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველად „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“ პირველმა გამოცემელმა მ. ჯანაშვილმა წამოჭრა.¹⁸ მისი აზრით, წმ. მიქაელ პარეხელი VI საუკუნის დიდი საეკლესიო მოღვაწის წმ. შიო მღვიმელის უშუალო მოწაფე იყო. მოგვიანებით მისი თვალსაზრისი განავითარა პ. ინგოროყვამ,¹⁹ რომელმაც VI-VII საუკუნეებით „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“ ქრონოლოგიის განსაზღვრა სწორედ ზემოხსენებულ ცნობას დაამყარა. მის დებულებებს ქვემოთ შევეხებით. ი. ჯავახიშვილმა მ. ჯანაშვილის შეხედულების თაობაზე შენიშნა, თუ ეს სხვა მიქელი უნდა იყოს, „მაშინ გიორგი მაწყ-

¹⁶ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 322.

¹⁷ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 322.

¹⁸ მ. ჯანაშვილი. ქართული მწერლობა. ტ. II. ტფ. 1909, გვ. V-VI.

¹⁹ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი X საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თბ. 1954, გვ. 333-335.

ვერელიც სხვა უნდა ყოფილიყო, რაც სრულებით უსაფუძვლო იქნებოდა.²⁰ მანვე აღნიშნა, რომ ცნობები წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ ბასილ ზარზმელს თვით მიქაელის „ცხოვრებიდან“ ექნებოდა ამოღებული, რომელიც იმ დროისათვის, როცა ბასილი წერდა თავის თხზულებას, დაწერილი იყო. მას დასაშვებად მიაჩნია, რომ ბასილს ცნობები წმ. სერაპიონისა და მისი პარეხიდან სამცხეში წარგზავნის შესახებ სწორედ წმ. მიქაელის შესახებ დაწერილი, ჩვენთვის უცნობი, აწ დაკარგული თხზულებიდან ამოეკრიფა.²¹ ე. თაყაიშვილმა ორი თხზულების მიქაელი ერთი და იგივე პირად მიიჩნია,²² რაც გაიზიარა კ. კეკელიძემ.

საკითხი სრულად შეისწავლა კ. კეკელიძემ 1935 წელს გამოქვეყნებულ თავის ნაშრომში ბასილ ზარზმელის თხზულების შესახებ²³ და დაასკვნა: „სერაპიონს სამონასტრო მოღვაწეობა დაუწყია პარეხს 850 წლის ახლო ხანებში, ზარზმა აუშენებია 861-868 წლებში, ხოლო გარდაცვლილა ის არაუადრეს 900 წლისა“.²⁴ შესაბამისად, როგორც წმ. მიქაელი, როგორც წმ. სერაპიონის სულიერი მოძღვარი და მასწავლებელი, მასზე ადრე გარდაცვლილად უნდა მივიჩნიოთ. მკვლევართა ნაწილს (მ. ჯანაშვილი, ს. კაკაბაძე, პ. ინგოროყვა, ა. ბოგვერაძე) „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ VII საუკუნეში დაწერილად მიაჩნია, რის მთავარ საბუთად წმ. მიქაელის წმ. შიო მღვიმელის მოწაფედ მიჩნევას გულისხმობენ. თუ მათ მოსაზრებას გავიზიარებთ, მაშინ იმ დასკვნამდეც კი მივალთ, რომ ეს თხზულება ბასილი ზარზმელის მიერ არაა დაწერილი, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება, რადგან ბასილის ავტორობა თხზულებითაა განმტკიცებული, აგრეთვე, ზარზმის მონასტერში მისი წინამძღვრობის თარიღი დადგენილია, მონასტრის წინამძღვართა რიგიც ცნობილია.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საკითხი გიორგი მერჩულისა და ბასილი ზარზმელის თხზულებათა მიქაელის სხვადასხვა პირებად მიჩნევის შესახებ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველმა მ. ჯანაშვილმა წამოჭრა,²⁵

²⁰ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თხზულებანი. ტ. VIII. თბ. 1977, გვ. 140.

²¹ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 135.

²² ე. თაყაიშვილი. შენიშვნები ზარზმის ეკლესიისა და მის სიძველეთა შესახებ. ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. I. 1919, გვ. 112-114.

²³ კ. კეკელიძე. ადრინდელი ფეოდალური ხანის ლიტერატურა. თბ. 1935, გვ. 100-121. იგივე გამოკვლევა იხ. „ეტიუდები“. ტ. XIV. თბ. 1986.

²⁴ კ. კეკელიძე. ადრინდელი ფეოდალური ხანის ლიტერატურა, გვ. 116.

²⁵ მ. ჯანაშვილი. ქართული მწერლობა. ტ. II, გვ. V-VI.

შემდეგ იგი განავითარა პ. ინგოროვამ, რომელმაც თხზულების VI-VII საუკუნეებში შექმნის დასამტკიცებლად რამდენიმე საბუთი მოიტანა: 1. წმ. მიქაელი საკმაოდ მრავალრიცხოვან მამათა შორის იმყოფებოდა და მოღვაწეობდა, მას ავტორი მიქაელ პარეხელად იხსენიებს, ხოლო მის მასწავლებლად კი – წმ. შიო მღვიმელს; თავის მხრივ, წმ. მიქაელის მოწაფეა წმ. სერაპიონ ზარზმელი, რის გამოც ბასილის თხზულება VI-VII საუკუნეების თხზულებად მიიჩნია; 2. ოპიზის მონასტერი V საუკუნეში ვახტანგ გორგასლის დროს აშენდა, სადაც წმ. მიქაელი მოღვაწეობდა და აქედან გადავიდა პარეხში, აქ დაიმოწაფა წმ. მიქაელი და მისი ძმა იოვანე; 3. პარეხი VI საუკუნის ნახევარშია დაარსებული; 4. წმ. სერაპიონი, მისი ძმა და თანამოაზრეები VI საუკუნის შუა წლებში დაიბადნენ და VII საუკუნის I ნახევარში გარდაიცვალნენ; იოანემ დააარსა იოანეწმინდის მონასტერი; 5. ბასილი ზარზმელმა VII საუკუნეში დაწერა „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“; იგი მეფობის აღდგენის წინაპერიოდში დაწერილი თხზულებაა; 6. პარეხი მურვან-ყრუს შემოსევების შედეგად გავერანდა და IX საუკუნის 40-იან წლებში იქ დამკვიდრდა მარტოდმოფი ბერი მიქელი, რომელიც მკვლევარს სხვა მიქელად მიაჩნია.²⁶ ეს არგუმენტები ა. ბოგვერაძემაც გაიმეორა და მას სხვაც დაუმატა. მისი აზრითაც, ოპიზის მონასტერი V საუკუნეში აშენდა, ხოლო VIII-IX საუკუნეებში იგი აღდგა. ამ ორი თხზულების მიქაელი სხვადასხვა პირია, რასაც შემდეგი საბუთები მოუძებნა: „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების“ წმ. მიქაელი მარტოდმოფებას ეძიებს და მიძნაძორიდან ბერთის პარეხში მკვიდრდება, მისი სულიერი მოძღვარი და მეგობარი წმ. გრიგოლ ხანცთელია; იგი მხოლოდ სახელით იხსენიება, ხოლო „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ წმ. მიქაელი მაშენებლად წარმოჩნდება; იგი პარეხში ოპიზიდან მივიდა; მისივე აზრით, „წმ. მიქელ პარეხელის ცხოვრება“ მის მოწაფეებს უფრო ადრე აღუწერიათ, ვიდრე გიორგი მერჩულემ შექმნა „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“, რაც მწერალს არ ალუნიშნავს.²⁷

„წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ აღწერილია არა VI-VII საუკუნეების, არამედ IX საუკუნისა, რისთვისაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ მასში იხსენიებიან IX საუკუნის მოღვაწეები წმ. მიქაელ პარეხელი და წმ. გიორგი მაწვევრელი, რომლებიც გიორგი მერჩულის

²⁶ პ. ინგოროვამ. გიორგი მერჩულე, გვ. 325-339.

²⁷ ა. ბოგვერაძე. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების თარიღისათვის. მაცნე (ისტორიის ... სერია). თბილისი. 1964. №3, გვ. 54-55.

თხზულების „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებითაც“ არიან ცნობილნი. ამავე დროს, IX საუკუნეს განეკუთვნება თხზულებაში ნახსენები ფერისცვალების ხატი,²⁸ რაც ძალზე მყარი არგუმენტია ბასილი ზარზმელის თხზულების IX საუკუნის ამბების ამსახველად მიჩნევის თაობაზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქმე ანაქრონიზმთან გვექნებოდა. „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ აღწერა მისმავე ძმისწულმა ბასილი ზარზმელმა X საუკუნის დასაწყისში.

ლ. მენაბდემ ორივე შეხედულება კრიტიკული თვალთ შეაჯერა და ი. ჯავახიშვილის, ე. თაყაიშვილისა და კ. კეკელიძის თვალსაზრისი გაიზიარა.²⁹ ფაქტობრივად, მან გააქარწყლა ის თვალსაზრისი, რომელიც, პ. ინგოროყვას აზრით, მიქაელ პარეხელს ქართლის მკვიდრად მიიჩნევდა. ლ. მენაბდის აზრით, ამ ორ თხზულებაში სახელების უბრალო შეხვედრა კი არაა, არამედ ძველ ქართველ აგიოგრაფთა მიერ შემონახული ცნობების შეჯერება-გაანალიზება.³⁰ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, როგორც საისტორიო წყარო, შეისწავლა ნ. ვაჩნაძემ, რომელმაც კვლევის შედეგები შეაჯამა და თხზულება გვიან, X საუკუნეში, დაწერილად მიიჩნია. მან თავისი არგუმენტები დასაბუთებულად წარმოადგინა და შემდეგ დასკვნებამდე მივიდა: 1. მან გაითვალისწინა ენობრივი ფაქტორი, მორფოლოგიური, სინტაქსური, ლექსიკური, და დაიმოწმა მაგალითები, რომელთა საფუძველზე თხზულება X-XI საუკუნეში დაწერილად მიიჩნევა; 2. ყურადღება მიაქცია ფერისცვალების დღესასწაულის აღნიშვნას, მის კულტს, რომელიც IX საუკუნიდან არსებობდა; 3. საგანგებოდ განიხილა სოციალური ტერმინები „მამული“, „ერი“, რომელთა მეცხრე საუკუნის დროინდელი სემანტიკური მნიშვნელობაა დამოწმებული; 4. აწყურის ეპისკოპოსის უფლებამოსილების გაძლიერება და სამცხეში საერო ხელისუფლების აღება, რაზეც „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ არის საუბარი; 5. ტერმინები: „ქუეყანა“, „სოფელი“ ბასილი ზარზმელის „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ ახალი მნიშვნელობით გამოიყენება, რაც მათ VIII-IX საუკუნეებში შეიძინა; 6. ამავე კონტექსტით მკვლევარმა ბაჰლაუნდის ფეოდალური სახლის ისტორია შეისწავლა და იგი თხზულების X საუკუნით დასათარიღებლად გამოიყენა.³¹

²⁸ თ. საყვარელიძე. ზარზმის ოქრომჭედლობის შემონახული ძველი ძეგლები. კრებ.: „ზარზმა“. 2007, გვ. 123-126.

²⁹ ლ. მენაბდე. ძველი ქართული მწერლობის კერები. წ. I. თბ. 1962, გვ. 423-427.

³⁰ ლ. მენაბდე. ძველი ქართული მწერლობის კერები. წ. I, გვ. 427.

³¹ ნ. ვაჩნაძე. „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, როგორც საისტორიო წყარო. თბ. 1975, გვ. 94-96.

მ. ჯანაშვილის, პ. ინგოროვას, ა. ბოგვერაძის არგუმენტები მყარი არაა, რაც ნ. ვაჩნაძის მსჯელობით სავსებით ნათლად გამოჩნდა. მის მიერ დასაბუთებულია, რომ წმ. მიქაელი IX საუკუნის მოღვაწეა და პარეხი მისი დაარსებულია. ორივე თხზულებიდან ჩანს, რომ ორივე თხზულების წმ. მიქაელი მკვიდრდება პარეხში და აარსებს მონასტერს, ორივეს ჰყავს მოწაფეები; გიორგი მერჩულის მიერ „წმ. მიქაელ პარეხელის ცხოვრების“ მოუხსენიებლობა მყარი არგუმენტი ვერ იქნება, რადგან X საუკუნემდე შექმნილ სხვა მრავალ თხზულებასაც არ ახსენებს, რომელთა არსებობის კვალი გიორგი მერჩულის თხზულებაში შეინიშნება. ამ მოსაზრების დასაბუთებლად კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მაცხოვრის ფერისცვალების ხატის შექმნის დროს, იგი 888 წლითაა დათარიღებული. წმ. სერაპიონ ზარზმელი რომ IX საუკუნის საეკლესიო მოღვაწეა და მის „ცხოვრებაშიც“ IX საუკუნის ამბებია აღწერილი, ამას მოწმობს: 1. „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ მოხსენიებული IX საუკუნის მოღვაწეები წმ. მიქაელ პარეხელი და წმ. გიორგი მაწყვერელი, რომლებიც გიორგი მერჩულის თხზულების „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებითაც“ არიან ცნობილნი; 2. ისტორიული რეალიები და ის ისტორიული პირები, რომლებიც IX საუკუნეში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ, კერძოდ, გიორგი ჩორჩანელი და მისი დის, ლატაერის, ოჯახი; 3. IX საუკუნეს განეკუთვნება თხზულებაში ნახსენები ფერისცვალების ხატი,³² რაც ძალზე მყარი არგუმენტი ბასილი ზარზმელის თხზულების IX საუკუნის ამბების ამსახველად მიჩნევის თაობაზე. „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ აღწერა მისმავე ძმისწულმა ბასილი ზარზმელმა X საუკუნის I ნახევარში.

ცალკე განსახილველი იყო წმ. შიო მღვიმელის მოწაფედ წმ. მიქაელის მიჩნევის საკითხი, რაც არცთუ თანმიმდევრულად იყო სამეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილი. კ. კეკელიძემ წმინდანის საკუთარი სახელი „შიო“ ტექსტისეულად არ მიიჩნია და გადამწერის შეცდომად ჩათვალა, ისიც აღნიშნა, რომ შემდგომი დამატებაც, მეტაფრასტის დამატებაც შეიძლება იყოსო,³³ რადგან მისივე მოსაზრებით, თხზულების ტექსტის ეს მონაკვეთი დაზიანებულია და აზრობრივად გაუმართავად გამოიყურება, რაც იმ ერთადერთი ხელნაწერის გვიანდლობით აიხსნება, რომელშიც „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ დაცული. უნდა აღინიშნოს, რომ კ. კეკელიძის ეს

³² თ. საყვარელიძე. ზარზმის ოქრომჭედლობის შემონახული ძეგლი ძეგლები, გვ. 123-126.

³³ კ. კეკელიძე. ადრინდელი ფეოდალური ხანის ლიტერატურა, გვ. 115.

მსჯელობა საკამათოა და მისი მოსაზრება დასაბუთებულად ვერ ჩაითვლება.

ბასილის თხზულებაში წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ ნათქვამია: „ხოლო ესე სიტყუა მამათა მიერ მოვალს ჩუენდა, რამეთუ მიქაელ იყო აღმაშენებელი, სასწაულთა და ნიშთა მოქმედი მაღალთა და ღიდთაჲ, რომელი იყო მოწაფე ღიდისა შიოდისი საკვირველთ-მოქმედისაჲ, რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისა ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა“. ³⁴ როგორც ზემოთაც ითქვა, თხზულებაში სწორედ ამ ეპიზოდის ერთმა ფრაზამ – „რომელი იყო მოწაფე ღიდისა შიოდისი საკვირველთ-მოქმედისაჲ“ – გამოიწვია აზრთა სხვადასხვაობა. საგულისხმოა ა. ბოგვერადის შეხედულება, რომელმაც ყურადღება გაამახვილა წმ. შიო მღვიმელის „საკვირველთმოქმედად“ მოხსენიებაზე და აღნიშნა, რომ ამ ეპითეტით ქართულ ლიტერატურაში მხოლოდ წმ. შიოა შემკული, მაგრამ ეს სწორი შეხედულება არაა. ნ. ვანნაძემ დაიმოწმა წმ. ნიკოლოზისა და წმ. გრიგოლის საკვირველთმოქმედებად მოხსენიების თავისთავად მართებული ფაქტები გ. ბოჭორიძის ნაშრომიდან, თუმცა, ისინი ქართველები არ არიან, ³⁵ ხოლო ა. ბოგვერადე ქართველ წმინდანთა შორის ეძებს იმ წმინდანებს, რომლებსაც წყაროები „საკვირველთმოქმედად“ მოიხსენიებენ და ასეთად მხოლოდ წმ. შიო მღვიმელს თვლის. მისი დამოკიდებულება, რომ მხოლოდ ქართველ წმინდანებში მოეძიებინა „საკვირველთმოქმედის“ ხატ-სახით მოხსენიებული პიროვნება, არაა სწორი, რადგან ჰაგიოგრაფია მხოლოდ ეროვნულ თხზულებებს არ ემყარება, იგი საზოგადოდ ჟანრის მოთხოვნებსა და მისთვის დამახასიათებელ სახისმეტყველებას იყენებს.

რამდენად სწორია ზემოხსენებული შეხედულება, საჭიროა გაირკვეს რამდენიმე საკითხი: ვის ეკუთვნის ეს ცნობა, კიმენური ტექსტის ავტორს ბასილი ზარზმელს თუ თხზულების მეტაფრასული რედაქციის ავტორს? აქედან გამომდინარე, როგორ და როდის გაჩნდა ეს ცნობა თხზულებაში? რა საფუძველზეა მიჩნეული შიო მღვიმელის მოწაფედ მიქაელ პარეხელი? სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს საკითხები ჯერ კიდევ ბადებს კითხვებს. მხოლოდ

³⁴ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 322.

³⁵ ნ. ვანნაძე. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება, როგორც საისტორიო წყარო, გვ. 95. გ. ბოჭორიძემ რაჭის ისტორიული ძეგლების შესწავლისას განიხილა რაკეთის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის XI საუკუნის წარწერა, რომელშიც წმ. ნიკოლოზ საკვირველთმოქმედია მოხსენიებული, თუმცა, იგი ცნობილი წმ. ნიკოლოზია, მირონ-ღუკის მთავარეპისკოპოსი, IV საუკუნის ცნობილი სასულიერო მოღვაწე; ასევე, ჯვარისას ეკლესიის ხატის წარწერაში მოხსენიებულია ცნობილი წმინდანი გრიგოლ საკვირველთ-მოქმედი (გ. ბოჭორიძე. რაჭის ისტორიული ძეგლები. საქართველოს მუზეუმის მოამბე. ტ. V. ტფ. 1930, 166-167, 174).

ფაქტის უარყოფა საკმარისი არაა, საჭიროა მისი დასაბუთება, რისთვისაც აუცილებელია ბასილი ზარზმელის თხზულების ამ ეპიზოდში დაცული ცნობის ახსნა.

წმ. მიქაელ პარეხელი წმ. შიო მღვიმელის სულიერი მოწაფე და მიმდევარია, ამიტომ, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა თხზულების წყაროების მოძიება. „წმ. მიქაელ პარეხელის ცხოვრება“, რომელზეც ნათლადაა მითითებული, რომ მისმა მოწაფეებმა აღწერეს, ცხადია, წმ. მიქაელის გარდაცვალების შემდეგ დაიწერა. ბასილი ზარზმელს წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ უშუალოდ ეს პირველწყარო ჰქონდა ხელთ. ბასილის დროს სერაპიონის თანამედროვეები ჯერ კიდევ ცოცხლები იყვნენ და, ცხადია, ავტორი მათი ცნობებითაც უხვად სარგებლობდა, მათ მონათხრობს ეყრდნობოდა. რაც შეეხება სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას, როდესაც პავლიოვსკი წმ. მიქაელს შიო მღვიმელის მოწაფედ მიიჩნევდა, „მამათაგან მომავალ“ ზეპირ გადმოცემას ეყრდნობოდა და ეს გადმოცემა კი ძველი დროიდან მომდინარე იყო, ტექსტის სწორად გააზრების საფუძველზე მართებული ვერ იქნება. ვიდრე მოწაფეობის პრობლემას შევხებოდეთ, უნდა აღინიშნოს, რომ „წმ. მიქაელ პარეხელის ცხოვრება“ ბასილის თხზულების თითქმის თანამედროვეა და მამათაგან მომავალ გადმოცემებში დიდი ხნის ამბები კი არ უნდა მოიაზრებოდეს, არამედ წმინდა მამათა მიერ მონათხრობი. მით უმეტეს, ავტორი წყაროდ „წმ. მიქაელ პარეხელის ცხოვრებას“ უთითებს. ბასილის სიტყვებიდან ჩანს, რომ მიქაელი იმ პირველ მამათა და შიო „საკვირველმოქმედის“ საქმის გამგრძელებელი იყო, რომლებმაც უდაბნოები ააშენეს.

წმ. მიქაელ პარეხელის წმ. შიო მღვიმელის მოწაფეობის შესახებ შეიძლება ითქვას შემდეგი: მოწაფეობა შეიძლება ორგვარად გავიზნოთ: 1. პირდაპირი გაგებით – წმ. მიქაელ პარეხელი წმ. შიო მღვიმელის უძეცროსი თანამედროვეა, მისი სულიერი აღზრდილი და მოწაფე; 2. არაპირდაპირი გაგებით კი წმ. მიქაელი წმ. შიო მღვიმელის მიმდევარი და სულიერი მოწაფე იყო, მის მსგავს ცხოვრებასა და მოღვაწეობას ეწეოდა, ამ თვალსაზრისით მისი თანამედროვე არაა. მნიშვნელობა ენიჭება იმასაც, რომ წმ. შიო მღვიმეში ჩავიდა და იქ 27 წელი სულიერად იღვწოდა, მისი ზედწოდებაც ამას ემყარება. წმ. მიქაელიც, წმ. შიოს მსგავსად, პარეხში დამკვიდრდა და იქ დააარსა მონასტერი. აქედან გამომდინარე, წმ. მიქაელ პარეხელი წმ. შიო მღვიმელის მოწაფედ შეიძლება მივიჩნიოთ და მის მოწაფედ IX საუკუნის მოღვაწეც შეიძლებოდა წოდებულიყო. რაც შეეხება იმ ვარაუდს, რომ ცნობა წმ. მიქაელის შიო მღვიმელის მოწაფედ მიჩნევის შესახებ მეტაფრასტის მი-

ერ იყოს ჩაწერილი, საკამათოდ დარჩება, მიუხედავად იმისა, რომ ვიცით, ბასილი ზარზმელის თხზულებას მეტაფრასტის ხელი შეეხო. ქ. გაფრინდაშვილმა გამოთქვა საგულისხმო მოსაზრება, რომ წმ. მიქაელის წმ. შიო მღვიმელის მოწაფედ ხსენებას საფუძვლად დაედოდა ის ფაქტი, რომ ორივენი მემღვიმენი არიან, ორივემ მღვიმეში დააარსა მონასტერი, წმ. შიო მღვიმეში ჩავიდა და 27 წელი იქ იღვწოდა, ხოლო წმ. მიქაელ პარეხელი პარეხში, აგრეთვე, მღვიმეში მოღვაწეობდა. მკვლევარის აზრით, ამ მსაგავსებათა გამო მიიჩნია ავტორმა წმ. შიო მღვიმელის მოწაფედ წმ. მიქაელ პარეხელი.³⁶

წმ. მიქაელ პარეხელი ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ყოველთვის „დიდ მიქელად“ იწოდება და ბიბლიურ პერსონაჟთა სახისმეტყველებით წარმონიშნება, რაც მის, როგორც წმინდანის ხატ-სახეს, ზეცად ამაღლებულია და განდმრთობილის ნიშნებით ამკობს, ღმერთშემოსილად იხსენიებს, ხოლო ამ სახე-სიმბოლოთი განსაკუთრებული სასულიერო ღვაწლის მქონე პიროვნებები არიან შემკუთნი.

ამრიგად, გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებასა“ და ბასილ ზარზმელის „წმ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ ცალ-ცალკე წარმოსახული წმ. მიქაელ პარეხელის სახე სრულყოფილი არაა, რადგან ავტორთა მიზანდასახულობა წმ. მიქაელის ღვაწლის უშუალო წარმოჩენა არ იყო, მათ წმ. მიქაელის შესახებ საუბარი სჭირდებოდათ თავიანთი თხზულებების მთავარი პერსონაჟების უკეთ წარმოსახავად, მთავარი ჰაგიოგრაფიული გმირის საჩვენებლად. ორივე თხზულების შინაარსის გათვალისწინებით კი წმ. მიქაელი საკმაოდ სახიერად და ხელშესახებად არის წარმოდგენილი, ასე რომ მათ საფუძველზე წმინდა მამის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, მისი სწავლებებისა და სასწაულების აღდგენა სავსებით შესაძლებელი გახდა. წმ. მიქაელ პარეხელის შესახებ ამ ორ თხზულებაში მოცემული ცნობები ერთმანეთს ავსებს.

³⁶ ქ. გაფრინდაშვილი. მიქელ პარეხელი გრიგოლ ხანძთელისა და სერაპიონ ზარზმელის „ცხოვრებათა“ მიხედვით. კლასიკური და თამამედროვე ქართული მწერლობა. №8. თბ. 2005, გვ. 42-47.

Nestan Sulava

MICHAEL PARECHELI IN GEORGIAN HAGIOGRAPHY

Summary

The notes about Michael Parecheli's life can be found in Giorgi Merchule's "St. Giorgi Khandzteli's Life" and Basili Zarzmeli's "St. Serapion Zarzmeli's Life". The hagiographic work "St. Michael Parecheli's Life" was written about St. Michael, the founder of Parechi monastery by the clergymen living and working in Parechi later, and the relevant notes can be found in the hagiographic work of Basili Zarzmeli, the abbot of Zarzma monastery. No manuscript of "St. Michael Parecheli's Life" has survived; it is considered lost. Michael mentioned in these two works is generally considered to be the same person (Ekv. Takaishvili, Iv. Javakhishvili, K. Kekelidze, L. Menabde, K. Gaprindashvili); however, according to the alternative opinion, two Michaels depicted in these two works are two different persons (M. Janashvili, P. Ingorokva, A. Bogveradze). Both opinions have their argumentation that is discussed in the article.

Neither work depicts St. Michael Parecheli's image completely, which can be explained by the intention the authors had while writing their works – they did not aim at honouring St. Michael's contribution but rather wanted to portray their main characters better, via talking about St. Michael. In both works, however, St. Michael's life is still described rather broadly so that the reader can reconstruct a full picture of the life, work, teaching and miracles of the Holy Father. The notes given in hagiographic works of Basili Zarzmeli and Giorgi Merchule complement each other and thus give a comprehensive picture of Michael Parecheli's life and work. The article discusses this subject in details.